

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΆΓΙΟΥ ΒΛΑΣΙΟΥ
ΙΕΡΟΘΕΟΣ

9 Μαρτίου 2016

Εισήγηση

Ένώπιον τής Ίεραρχίας τής Έκκλησίας τής Ελλάδος
τὴν 9ην Μαρτίου 2016, μέ θέμα:

Τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στήν Έκπαίδευση

Μακαριώτατε Πρόεδρε,
Σεβασμιώτατοι Ίεράρχαι,

Εὐχαριστῶ τόν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμο καί τά Μέλη τής Διαρκοῦς Ἱεῤῥας Συνόδου πού μοῦ ἀνέθεσαν νά ἀσχοληθῶ μέ τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στήν Μέση Ἐκπαίδευση καί στήν συνέχεια νά εἰσηγηθῶ τό θέμα στήν παρούσα Ίεραρχία τής Ἐκκλησίας τής Ἑλλάδος.

Νά ὑπογραμμίσω ὅτι ἡ Διαρκής Ἱερά Σύνοδος μοῦ ἀνέθεσε νά εἰσηγηθῶ τό θέμα σέ κοινή Συνεδρίαση τής Ἱεῤῥας Συνόδου μέ τούς Κοσμήτορας καί τούς Προέδρους τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, καί μέ τούς δύο Προέδρους τῶν Συλλόγων τῶν Θεολόγων, ἤτοι τήν Πανελλήνια Ἑνωσι Θεολόγων (ΠΕΘ) καί τόν Πανελλήνιο Θεολογικό Σύνδεσμο «Καιρός», παρόντος καί τοῦ Νομικοῦ Συμβούλου τής Ἱεῤῥας Συνόδου τής Ἐκκλησίας τής Ἑλλάδος κ. Θεοδώρου Παπαγεωργίου. Ἡ εἰσήγηση αὐτή υἱοθετήθηκε ἀπό τήν Διαρκή Ἱερά Σύνοδο καί ὡς πρὸς τό περιεχόμενο καί ὡς πρὸς τήν πρόταση.

1. Ἡ κοινή Συνεδρίαση μεταξύ τής Δ.Ι.Σ. καί θεολόγων καθηγητῶν

Στήν εἰσήγησή μου πού πραγματοποιήθηκε στήν κοινή Συνεδρίαση μεταξύ τής Διαρκοῦς Ἱεῤῥας Συνόδου καί τῶν προαναφερθέντων καθηγητῶν-θεολόγων ἀναλύθηκε, ὅσον τό δυνατόν πληρέστερα στό πλαίσιο μιᾶς εἰσήγησης, τό θέμα τής διδασκαλίας τοῦ Μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν, τόσο τοῦ ἰσχύοντος Προγράμματος ὅσο καί τοῦ νέου προτεινομένου Προγράμματος Σπουδῶν.

Ἡ εἰσήγηση συμπεριελάμβανε τέσσερεις ἐνότητες.

Στήν πρώτη ένότητα έγινε άνάλυση για τήν κατά καιρούς συζήτηση τοϋ θέματος τών Θρησκευτικῶν στήν Ίερά Σύνοδο. Πράγματι, πάντοτε, αλλά ιδιαιτέρως τά τελευταία χρόνια τό θέμα συνεζητεῖτο στήν Διαρκή Ίερά Σύνοδο, άναγνώσθηκαν έμπεριστατωμένες είσηγήσεις Ίεραρχῶν, ή Διαρκής Ίερά Σύνοδος διοργάνωνε έπανειλημμένες συσκέψεις μεταξύ τών μελῶν της καί τών καθηγητῶν τών Θεολογικῶν Σχολῶν καί τών Θεολογικῶν Συλλόγων, διοργάνωσε δέ καί Ήμερίδα ὅπου μελετήθηκε τό θέμα. Όμως ένῶ συζητοϋσε τό θέμα τοϋ Μαθήματος τών Θρησκευτικῶν, έν τούτοις δέν εἶχε λάβει κάποια συγκεκριμένη άπόφαση.

Στήν δεύτερη ένότητα έγινε άνάλυση τοϋ θέματος τοϋ περιεχομένου τοϋ Μαθήματος τών Θρησκευτικῶν.

Κατ' άρχάς αναλύθηκαν οί άποφάσεις τοϋ Συμβουλίου τής Έπικρατείας (3356/1995 καί 2176/1998) καί τοϋ Διοικητικοϋ Έφετείου Χανίων (115/2012), μέ τίς ὁποῖες έρμηνεύθηκε τό Σύνταγμα πού αναφέρεται «στήν άνάπτυξη τής έθνικῆς καί θρησκευτικῆς συνείδησης», ὅπως γράφεται στό 16 ἄρθρο του καί τό σημαντικό εἶναι ὅτι έρμηνεύθηκε τό ἄρθρο αὐτό τοϋ Συντάγματος σέ σχέση μέ τό 13^ο ἄρθρο για τόν σεβασμό τής έλευθερίας τής θρησκευτικῆς συνειδήσεως καί τό ἄρθρο 3 πού χαρακτηρίζει τό ὀρθόδοξο δόγμα ὡς «έπικρατοϋσα Θρησκεία», πού σημαίνει ὅτι «ή συντριπτική πλειοψηφία τοϋ έλληνικοϋ λαοϋ πρεσβεϋει τήν Όρθόδοξη Έκκλησία».

Εἰδικότερα ή Άπόφαση τοϋ Διοικητικοϋ Έφετείου Χανίων άποφάνθηκε ὅτι τό Μάθημα Θρησκευτικῶν ὅπως διδάσκεται μέ τά ισχύοντα βιβλία κινεῖται μέσα στήν πλαίσια τοϋ πλουραλισμοϋ, τής πολυφωνίας καί τής πολυπολιτισμικότητας καί ὅτι οί ὀρθόδοξοι μαθητές δέν μποροϋν νά άπαλλαγοϋν άπό τό μάθημα τών Θρησκευτικῶν, ὅσους λόγους καί ἄν έπικαλεσοϋν, αλλά έπιτρέπεται νά άπαλλαχθοϋν μόνον, ὅπως άποφάνθηκε καί τό Σ.τ.Ε., οί ἄθρησκοι, οί άλλόθρησκοι ή έτερόδοξοι μαθητές μέ αϋστηρῶς προδιαγραφόμενες προϋποθέσεις.

Έπειτα, αναλύθηκε ὅτι δέν ισχύουν οί χαρακτηρισμοί πού ἔχουν δοθῆ ὅτι τό ισχύον μάθημα τών Θρησκευτικῶν εἶναι κατηχητικό-δμολογιακό καί ὅτι τό νέο προτεινόμενο Πρόγραμμα εἶναι θρησκευιολογικό ή υπερβαίνει τόσο τόν κατηχητικό ὅσο καί τόν θρησκευιολογικό χαρακτήρα. Στήν πραγματικότητα τό μάθημα, πού διδάσκεται στους μαθητές εἶναι γνωσιολογικό, πολιτισμικό, μέ θρησκευιολογική αναφορά, ένῶ τό προτεινόμενο Πρόγραμμα εἶναι περισσότερο διαθρησκειακό καί μερικοί τό χαρακτηρίζουν καί συγκρητιστικό, πράγμα τό ὁποῖο ὅσοι τό εκπόνησαν τό άρνοϋνται.

Στήν συνέχεια ἔγινε ἀνάλυση τόσο τῶν βιβλίων τά ὅποια διδάσκονται σήμερα στά Σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης ὅσο καί τοῦ Προγράμματος Σπουδῶν στήν Στοιχειώδη καί Μέση Ἐκπαίδευση. Ἐπίσης, παρουσιάσθηκαν τά πλεονεκτήματα καί μειονεκτήματα καί τῶν δύο αὐτῶν Προγραμμάτων.

Ὑστερα ἀπό ὅλα αὐτά κατέληξα στήν ἐξῆς συνθετική πρόταση, πού τελικά ἔγινε ἀποδεκτή:

«Ἡ πρότασή μου, λοιπόν, εἶναι νά ἐπικεντρωθῆ τό ἐνδιαφέρον στό τρέχον Πρόγραμμα μέ τήν δική του θεματική μεθοδολογία, στό ὅποιο ὅμως νά γίνουν μερικές βελτιώσεις, ἐντάσσοντάς το στά σύγχρονα παιδευτικά δεδομένα, ὅποτε νά εἰσαχθοῦν σέ κάθε βιβλίο –ὄχι σέ κάθε μάθημα– μερικά κεφάλαια θρησκευτολογικά, ἀνάλογα μέ τήν θεματολογία τοῦ βιβλίου, ἀφοῦ ὅμως δοθῆ προτεραιότητα στήν ὀρθόδοξη παράδοση, τήν ὅποια ἀκολουθεῖ ἡ πλειοψηφία τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν, ἀλλά καί νά χρησιμοποιηθοῦν ὡς ἐφαρμογές καί τά καλά στοιχεῖα τοῦ Νέου Προγράμματος Σπουδῶν.

Αὕτη ἡ πρόταση εἶναι σύμφωνη μέ τό Σύνταγμα, τίς ἀποφάσεις τῶν Ἀνωτάτων Διοικητικῶν Δικαστηρίων τῆς Χώρας μας καί τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς. Ὡστόσο, μόνον οἱ ἑτερόδοξοι, ἑτερόθρησκοι καί οἱ ἄθρησκοι ἔχουν τό συνταγματικό δικαίωμα νά ζητήσουν ἀπαλλαγή ἀπό τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, γιά λόγους θρησκευτικῆς συνειδήσεως, μέ τήν ὑποχρέωση ὅμως νά διδαχθοῦν ἄλλο μάθημα».

Νομίζω ὅτι ἔχετε ὅλοι λάβει γνώση αὐτῆς τῆς εἰσηγήσεως, διότι ἔχει δημοσιευθῆ εὐρύτατα καί ἔγινε σχετική συζήτηση. Ἀπλῶς νά ἀναφέρω ὅτι τόσο ἡ εἰσήγηση ὅσο καί ἡ πρόταση ἔγινε ὁμοφώνως ἀποδεκτή ἀπό τήν Διαρκῆ Ἱερά Σύνοδο. Συγχρόνως ἐπαινέθηκε ἀπ' ὅλους τοὺς παρευρισκομένους Κοσμητορες καί Προέδρους τῶν Τμημάτων τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν, ὅπως καί τοῦ Προέδρου τῆς Πανελληνίας Ἑνώσεως Θεολόγων μέ τίς σχετικές παρατηρήσεις, τίς ὁποῖες ἔκανε ὁ καθένας. Πάντως, οἱ ἀνωτέρω προφορικῶς καί μέ γραπτά κείμενα τά ὅποια κατέθεσαν στήν Ἱερά Σύνοδο τόνισαν ὅτι κινοῦνται στήν ἴδια προοπτική. Ὁ Πρόεδρος τοῦ Πανελληνίου Θεολογικοῦ Συνδέσμου *Καιρός* διατύπωσε τίς ἀπόψεις του καί ὑποστήριξε τό Νέο Πρόγραμμα Σπουδῶν, τό ὅποιο, ὅπως εἶπε, δέν εἶναι μὲν τέλειο, ἀλλά πολύ καλό καί ὁ καθηγητής πού θά τό διδάξη, θά τό βελτιώσῃ. Σημαντική παρέμβαση ἔκανε καί ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Καισαριανῆς, Πρόεδρος τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπί τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως καί Ἐπιμορφώσεως τοῦ Ἐφημεριακοῦ Κλήρου, ὁ ὁποῖος τόνισε ὅτι ἡ πρόταση αὕτη εἶναι ἀποδεκτή ἀπ' ὅλους.

2. Τό «Αναλυτικό Πρόγραμμα» και τό «Πρόγραμμα Σπουδών»

Κατά καιρούς διάβαζα τά ὄσα γράφονταν γύρω ἀπό τό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, μάλιστα ὅταν ἤμουν Συνοδικός Ἀρχιερεὺς, τὴν περίοδο 2009-2010, ἔγινε καί σχετική συζήτηση στὴν Ἱερά Σύνοδο. Τελευταία, ὅμως, ἡ συζήτηση αὐτή ἔλαβε διαστάσεις, διατυπώθηκαν δύο συγκεκριμένες προτάσεις καί διοργανώθηκαν διάφορα Συνέδρια, ὑποστηρίζοντας τὶς ἀπόψεις τῶν διοργανωτῶν τους.

Πρόσφατα, ὅταν ἔγινε μιά σχετική συζήτηση τὸν Δεκέμβριο τοῦ 2015 στὴν Ἱερά Σύνοδο, τῆς ὁποίας ἔχω τὴν τιμὴ νὰ εἶμαι μέλος, καί διέβλεψα τὴν ἀνησυχία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου καί τῶν Μελῶν τῆς Συνόδου γιὰ τὸν παρατεινόμενο θόρυβο γύρω ἀπὸ τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν διετύπωσα μερικές ἀπόψεις ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐντυπώσεις μου πού ἀπεκόμισα ἀπὸ τὴν μελέτη τῶν βοηθημάτων τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στὴν Μέση Ἐκπαίδευση. Τά ἴδια, βεβαίως, ἰσχύουν καί γιὰ τά βιβλία τῶν Θρησκευτικῶν στὴν Πρωτοβάθμια Ἐκπαίδευση. Ἔτσι, ἡ Ἱερά Σύνοδος μοῦ ἀνέθεσε νὰ εἰσηγηθῶ τό θέμα σέ κοινὴ Συνεδρίαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου μέ τούς Θεολόγους Καθηγητές, ὅπως προαναφέρθηκε.

Στό σημεῖο αὐτό, κρίνω σκόπιμο νὰ κάνω τὴν διάκριση μεταξύ τοῦ «Αναλυτικοῦ Προγράμματος» καί τοῦ «Προγράμματος Σπουδῶν». Σέ κείμενο τοῦ Ἰωάννου Φύκαρη, καθηγητοῦ τῆς Διδακτικῆς Μεθοδολογίας τοῦ Παιδαγωγικοῦ Τμήματος Δημοτικῆς Ἐκπαίδευσης τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, μέ θέμα «Δομικὴ προσέγγιση τοῦ νέου Προγράμματος Σπουδῶν τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στό ἐλληνικὸ Σχολεῖο: Κοινωνικο-διδακτικοὶ προσδιορισμοὶ καί ἐρωτήματα», ἀνευρίσκει κανεῖς σημαντικὲς παρατηρήσεις γιὰ τό θέμα αὐτό.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτοῦ κειμένου τίθεται τό ἐρώτημα: «Αναλυτικὸ Πρόγραμμα» ἢ «Πρόγραμμα Σπουδῶν»; Καί ἀναλύεται διεξοδικά ἡ διαφορὰ μεταξύ αὐτῶν τῶν δύο τύπων διδασκαλίας.

Μέ τὸν ὄρο «Αναλυτικὰ Προγράμματα» πού ἰσχύουν μέχρι τώρα καί βάσει αὐτῶν ἐγράφησαν τά βιβλία τά ὁποῖα διδάσκονται καί σήμερα οἱ μαθητές, «νοεῖται ὁ λεπτομερὴς σχεδιασμός συγκεκριμένης διδασκαλίας, ἡ ὁποία βασίζεται σέ τεκμηριωμένους καί σαφῶς διατυπωμένους στόχους μάθησης, πού βρίσκονται σέ πλήρη συνάρτηση μεταξύ τους καί ἡ πραγμάτωσή τους μπορεῖ νὰ ἐλεγχθεῖ». Ἀντίθετα, τό Πρόγραμμα Σπουδῶν σχετίζεται μέ τό «Πρόγραμμα Διαδικασίας», τό ὁποῖο «παύει νὰ εἶναι ἀναλυτικὸ ἀλλὰ γενικευτικοῦ χαρακτήρα, μέ γενικὲς προσεγγίσεις καί πολυεπίπεδες ἐπιλογές, πού ὑπερβαίνει τὴν τυποποίηση καί καθίσταται

περισσότερο Πρόγραμμα μάθησης ή όπως ορίζεται στην παιδαγωγική έπιστήμη "Πρόγραμμα Σπουδών". Αυτό σημαίνει ότι τό Πρόγραμμα Σπουδών διαφοροποιείται από τά έως τώρα υπάρχοντα «Αναλυτικά Προγράμματα».

Γενικά, τό «Πρόγραμμα Σπουδών» στηρίζεται στην θεωρία τής «κοινωνικής αναδόμησης». Έτσι, «ή κυρία στόχευση τής θεωρητικής αυτής τεκμηρίωσης είναι ή απομάκρυνση τών "ανεπιθύμητων" πτυχών τής κουλτούρας μιās κοινωνίας καί τής αντικατάστασής τους μέ άλλες, περισσότερο κατά τήν περίπτωση "έπιθυμητές". Έπιχειρείται ουσιαστικά ή αναδόμηση τής κουλτούρας, έτσι ώστε οί μαθητές νά επιτύχουν τήν έξυπνότητα τών αναγκών πού προκαλούνται, προωθούνται ή αναδεικνύονται στην έκάστοτε κοινωνία αναφοράς».

Ο καθηγητής Φύκαρης έπισημαίνει ότι «άλλο είναι ή πολυπολιτισμική αποδοχή καί άλλο είναι ή αναδόμηση του πολιτισμικού προφίλ μιās κοινωνίας ή ενός έθνους». Άλλο είναι «ή αποδοχή τής "διαφορετικότητας", ως σύνολο ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, πού πρέπει νά λαμβάνονται υπόψη από τό εκπαιδευτικό σύστημα καί τόν εκπαιδευτικό, καί άλλο ή όλική ανατροπή τών δομικών χαρακτηριστικών τής κοινωνίας, στην όποία έπιθυμεί νά ένταχθεί τό άτομο, τό όποιο φέρει ιδιαίτερα κοινωνικά ή πολιτισμικά χαρακτηριστικά».

Στό κείμενο αυτό γίνεται μιά ευρύτερη αναφορά στό γιατί γίνεται αυτή ή αλλαγή, καί γιατί τό Ίδρυμα Έκπαιδευτικής Πολιτικής του Ύπουργείου Παιδείας Έρευνας καί Θρησκευμάτων πέρασε από τό «Αναλυτικό Πρόγραμμα» πού ίσχυε μέχρι τώρα στό «Πρόγραμμα Σπουδών», συγχρόνως δίνει σημαντικά παραδείγματα από τό νέο Πρόγραμμα Σπουδών, πού δείχνει αυτήν τήν αλλαγή. Έπισημαίνει δέ ότι: «Έξ άφορμής όλων αυτών τών εξέλιξεων έπισημάνθηκε καί έπισημαίνεται έντός του νέου ΠΣ του ΜτΘ ότι ή θρησκεία αποτελεί μιά προσωπική έμπειρία καί, ως έκ τούτου, προτείνεται ή διδασκαλία του μαθήματος νά μήν δομείται στη βάση τής "άντικειμενικής" τής Βίβλου καί τών Δογμάτων, αλλά πάνω στις "ύποκειμενικές" έμπειρίες ζωής τών μαθητών».

Μελέτησα καί τά δύο αυτά Προγράμματα καί κατέληξα σέ μερικές παρατηρήσεις.

Τά ισχύοντα βιβλία τών Θρησκευτικών για τά **Δημοτικά** καί τά **Γυμνάσια** συγγράφηκαν μέ τό Αναλυτικό Πρόγραμμα πού είχε έκπονηθεί τό 2003 καί εισήχθησαν στα σχολεία τά έτη 2005-2007, δηλαδή σχετικά πρόσφατα. Άλλά τό έτος 2010-2011 οί υπεύθυνοι του Ύπουργείου Παιδείας προχώρησαν στην έκπόνηση νέων Προγραμμάτων, πού δέν είναι αναλυτικά,

άλλά θεματικά καί εφαρμόσθηκαν πιλοτικά σέ 68 Γυμνάσια στήν Έπικράτεια, τό έτος 2011-2014. Αυτό σημαίνει ότι τώρα διδάσκεται σέ όλα τά Γυμνάσια τό ισχύον Πρόγραμμα καί έπίκειται αυτό πού εφαρμόσθηκε πιλοτικά νά έπεκταθί σέ όλα τά Γυμνάσια τής Χώρας. Τό ίδιο συμβαίνει γιά τό Πρόγραμμα στά Δημοτικά Σχολεία.

Τά βιβλία τών Θρησκευτικών πού ισχύουν σήμερα γιά τά **Λύκεια** συγγράφηκαν τό έτος 1999 από ικανούς καί γνωστούς θεολόγους, όπως οί: Γκότσης, Μεταλληνός, Φίλιας, Μόσχος, Δρίτσας, Παπαλεξανδρόπουλος, Μπέγζος, Παπαθανασίου.

Όμως, τό έτος 2015 έκπονήθηκε τό νέο Πρόγραμμα Σπουδών γιά τά Λύκεια, τό όποιο δέν έχει ακόμη εφαρμοσθί πιλοτικά σέ κάποιον αριθμό Λυκείων καί δέν γνωρίζω ποιά είναι ή πρόθεση καί ό σκοπός τών ύπευθύνων του Ύπουργείου Παιδείας γιά τά περαιτέρω, δηλαδή αν θά εφαρμοσθί πιλοτικά σέ μερικά Λύκεια καί στήν συνέχεια νά γενικευθί ή εφαρμογή του σέ όλα τά Λύκεια.

Θά πρέπει, έπίσης, νά σημειωθί ότι ενώ τό ισχύον Πρόγραμμα, χωρίς νά αξιολογηθί άρκούντως από μαθητές, θεολόγους Καθηγητές, Σχολικούς Συμβούλους, γιά νά άπορριφθί ως άκατάλληλο –όπως ύπογραμμίζει ό Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων Περιφέρειας Ήπείρου Τριαντάφυλλος Σιούλης, διδάκτωρ Φιλολογίας-θεολόγος– εν τούτοις έκπονήθηκαν νέα Προγράμματα Σπουδών, καί γιά όλα τά μαθήματα, μεταξύ τών όποιων καί τό μάθημα τών Θρησκευτικών, καί εντάχθηκαν στό ΕΣΠΑ τό 2010, καί σύμφωνα μέ τήν δημοσίευση «δράσεις γιά τό "νέο Σχολείο" (Σχολείο 21^{ου} αιώνας): Νέο Πρόγραμμα Σπουδών Πιλοτική-Έφαρμογή-Γενίκευση έφαρμογής», έχει προϋπολογισμό 113.919.001, 06 Εύρώ».

Διαβάζοντας, λοιπόν, καί τά δύο Προγράμματα (τό ισχύον καί τό νέο) αισθάνθηκα μερικές έκπλήξεις.

Ή πρώτη έκπληξη ήταν ότι τό ισχύον Άναλυτικό Πρόγραμμα δέν είναι όμολογιακό-κατηχητικό, όπως διατείνονται μερικοί, αλλά είναι γνωσιολογικό, πολιτισμικό μέ θρησκευολογική προοπτική. Συγκεκριμένα, ή θεματολογία τών βιβλίων τών Θρησκευτικών είναι ή έξής: Α΄ Γυμνασίου «Παλαιά Διαθήκη, προϊστορία του Χριστιανισμού»· Β΄ Γυμνασίου: «Καινή Διαθήκη, ό Ήσους Χριστός καί τό έργο του»· Γ΄ Γυμνασίου: «Θέματα από τήν ιστορία τής Έκκλησίας»· Α΄ Γενικού Λυκείου: «Όρθόδοξη πίστη καί λατρεία»· Β΄ Γενικού Λυκείου: «Χριστιανισμός καί Θρησκευματα»· Γ΄ Γενικού Λυκείου: «Θέματα Χριστιανικής ήθικης».

Διαβάζοντας κανείς τά περιεχόμενα τῶν βιβλίων αὐτῶν παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχει μιά ἱστορική διάρθρωση τῆς ὕλης, μιά μεθοδολογία πού ἀναπτύσσεται στήν ἱστορική ἐξέλιξή της, καθώς ἐπίσης ἀναπτύσσονται τά θέματα μέ ρεαλισμό, πλουραλισμό καί μέ ἄνοιγμα σέ ἄλλες ἀπόψεις. Πλήρη ἀνάλυση τῶν περιεχομένων ἔκανα στήν προηγούμενη εἰσήγησή μου στήν κοινή Συνεδρίαση Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου καί Καθηγητῶν Θεολογικῶν Σχολῶν καί Θεολογικῶν Συλλόγων.

Τό Ἴνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καί Θρησκευμάτων στήν συνοπτική ἱστορική ἀναδρομή τῆς πορείας τοῦ Μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν, γράφει γιά τά ἰσχύοντα ἀναλυτικά Προγράμματα, τά ὁποῖο γράφηκαν μέ βάση τίς ἀρχές τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης τοῦ 2003.

«Ἡ σκοποθεσία τῶν νέων ΑΠ παρουσιάζεται ἀρκετά ἐκσυγχρονισμένη, ἀφοῦ ἀναδεικνύει τή συμβολή τοῦ Χριστιανισμοῦ στή συνοχή τοῦ σύγχρονου κόσμου καί στήν ποιότητα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς· ἐπιδιώκει τήν εὐαισθητοποίηση καί ἔμπρακτη δέσμευση τῶν μαθητῶν ἀπέναντι στους σύγχρονους κοινωνικούς προβληματισμούς· ὑπογραμμίζει τόν ὑπερφυλετικό, ὑπερεθνικό καί οἰκουμενικό χαρακτήρα τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος, τίς διαπιστώσεις γύρω ἀπό τήν πολυπολιτισμική, πολυφυλετική καί πολυθρησκευτική δομή τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν καί, τέλος, καταλήγει στή συνειδητοποίηση τῆς ἀνάγκης γιά διαχριστιανική καί διαθρησκευτική ἐπικοινωνία. Τό ΜτΘ ἀπομακρύνεται ἀπό τόν κατηχητικό χαρακτήρα του καί μετατρέπεται σέ ἓνα μάθημα ἐγκεντρισμένο μέν στήν Ὁρθόδοξη παράδοση ἀλλά μέ σαφῆ γνωσιακό, μορφωτικό καί παιδαγωγικό χαρακτήρα. ... Στά διδακτικά αὐτά βιβλία (Δημοτικοῦ καί Γυμνασίου πού γράφτηκαν ἀπό τό 2003 ἕως τό 2006) ἡ θρησκευτική ὕλη προσεγγίζεται μέ πνεῦμα διαλόγου, ἐλευθερίας καί καταλλαγῆς, χωρίς ὁμολογιακή ἐμμονή, κατηχητισμό, φανατισμό ἢ μισαλλοδοξία».

Ἐπομένως, κακῶς καί παραπλανητικῶς ἰσχυρίζονται μερικοί ὑπέρμαχοι τῆς ἀλλαγῆς στό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ὅτι τό ἰσχύον Πρόγραμμα προσδιορίζεται ἀπό τό κατηχητικό καί ὁμολογιακό περιεχόμενο.

Ἡ δεύτερη ἐκπληξη ἦταν ὅτι τό νέο Πρόγραμμα Σπουδῶν δέν εἶναι θρησκευτολογικό, ὅπως ὑποστηρίζουν ἄλλοι, ἀλλά διαθρησκευτικό, ἐμπνεόμενο ἀπό τήν συγκριτική θρησκευτολογία, ἐνῶ ἄλλοι τό χαρακτηρίζουν συγκρητιστικό καί ἀπό τούς δημιουργούς του θεωρεῖται κατ' ἐξοχήν βιωματικό. Κατά τήν γνώμη μου, αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ βιωματική ἐμπέδωση, προσεγγίζει σέ πολύ μεγάλο βαθμό μεθοδολογικά αὐτό πού γίνεται στήν κατήχηση, δηλαδή τήν ἐφαρμογή θρησκευτικῶν πρακτικῶν.

Εἶναι ἐκφραστικό ἕνα παράδειγμα: Στήν Α΄ Λυκείου, ὅπου γίνεται λόγος γιά προσευχή, καί ἐπιλέγεται ἡ βιωματική μέθοδος, γράφεται: «Μέ ἀφορμή ἕνα κομποσχοῖνι καί μία ἱστορία ἀπό τό γεροντικό, ἀκολουθεῖ "κατευθυνόμενος διάλογος" γιά τήν προσευχή ὡς ἐπικοινωνία καί γιά τήν ἀδιάλειπτο προσευχή. Τίθεται ἡ ἐρώτηση ἂν κάτι ἀνάλογο ὑπάρχει καί σέ ἄλλες θρησκεῖες καί ἂν ἡ προσευχή εἶναι συστατικό γνώρισμα τῆς θρησκείας (ιδίως τῶν μυστικῶν ἐκδοχῶν της)».

Διαβάζοντας κανεῖς τά Προγράμματα τοῦ νέου Σχολείου, πού προβάλλεται ὡς Σχολεῖο τοῦ 21^{ου} αἰώνα, βλέπει μερικά θετικά στοιχεῖα, δηλαδή παρουσιάζονται μερικέες ἐσωτερικές πλευρές τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Γιά παράδειγμα· γιά τήν διδασκαλία τῆς ὀρθοδόξου εἰκόνας ὡς ἐνδεικτικές δραστηριότητες προτείνονται ἡ προβολή ἐπιλεγμένων σκηνῶν ἀπό τίς ταινίες τοῦ Ἀντρέϊ Ταρκόφσκι, «Ἀντρέϊ Ρουμπλιώφ», τοῦ Γιάννη Σμαραγδῆ «El Greco», τῆς Μαρίας Χατζημιχάλη-Παπαλιού «Ἐγώ, ὁ Πανσέληνος, ἕνας φανταστικός βίος». Ἐπίσης, προτείνεται τό «Βαλιτσάκι τοῦ Βυζαντινοῦ ζωγράφου. Ἀνακαλύπτοντας τά ὑλικά του», «Ἡ προετοιμασία τοῦ ἀγιογράφου, σύμφωνα μέ τίς προτροπές τοῦ Φώτη Κόντογλου», «Ἡ παρουσίαση τῶν εἰκονογραφικῶν κύκλων ἀπό τό εἰκονικό Μουσεῖο τοῦ Ἱεροῦ Κοινοβίου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στήν Ὁρμύλια Χαλκιδικῆς», κ.ἄ. (Β΄ Γυμνασίου). Αὐτά εἶναι θετικά, ἀλλά τό πρόβλημα ὅμως εἶναι ὅτι ἀναμειγνύονται ταυτόχρονα στό ἴδιο μάθημα ἀπόψεις ὅλων τῶν Θρησκειῶν καί αὐτό προκαλεῖ σύγχυση.

Ἐπίσης, πρέπει νά ἐπισημανθῇ ὅτι τό νέο Πρόγραμμα Σπουδῶν, ὅπως ἔχει ὑποστηριχθῆ, δέν προβλέπεται νά ἔχη βιβλία, ἀλλά προτείνεται ἕνα εὐρύ φάσμα ὑλικῶν, ἀπό τό ὅποιο θά ἀντλήσῃ ὁ καθηγητής θεολόγος καί θά τό προσαρμόσῃ στήν κάθε τάξη. Ἔτσι, ἀφήνεται ὁ καθηγητής ἐλεύθερος στό νά προσαρμόσῃ τό θέμα ἀνάλογα μέ τούς μαθητές. Ἔχω ὅμως τήν πληροφορία ὅτι ὑπάρχει σκέψη νά γραφοῦν βιβλία.

Πρός ἐπιβεβαίωση τῶν ἀνωτέρω θέλω νά σημειώσω ὅτι τόν τελευταῖο καιρό διάβασα μία σημαντική διατριβή τῆς Ἰωάννας Κομνηνοῦ, ἡ ὁποία κατά τόν καθηγητή Κωνσταντῖνο Δεληκωσταντή «εἶναι πιστοποιημένη ἐκπαιδευτρία ἐνηλίκων, ἔχει πολυετῆ ἐμπλοκή στήν ἐπιμόρφωση ἐκπαιδευτικῶν καί εἶναι μέλος ἐπιτροπῶν ἀξιολόγησης ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου σέ ἐθνικό καί εὐρωπαϊκό επίπεδο». Ἡ διατριβή αὐτή ἔχει τόν τίτλο «Ἡ εὐρωπαϊκή διάσταση τῆς σχολικῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς» καί ἀναφέρεται στήν θρησκευτική ἀγωγή καί τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ὅπως διδάσκεται σέ δεκαέξι Εὐρωπαϊκές χῶρες καί στήν Ἑλλάδα.

Στό πρώτο μέρος της διατριβής γίνεται αναφορά στην θρησκευτική αγωγή που επικρατεί στην Ευρώπη και γίνεται μία έπισκόπηση «της παρουσίας της θρησκείας στην Ευρώπη και του τρόπου με τον οποίο η θρησκεία συνδέεται με την εξέλιξη του Ευρωπαϊκού πολιτισμού». Στο δεύτερο μέρος αναφέρεται διεξοδικά στην «ευρωπαϊκή διάσταση του μαθήματος των Θρησκευτικών» και αναλύει «ότι οι διδακτικές προσεγγίσεις είναι τόσες, όσες και οι χώρες που αναφέρονται». Φαίνεται ότι το μάθημα των Θρησκευτικών στην Ευρώπη έχει ένα διαπολιτιστικό περιεχόμενο και τα εκπαιδευτικά συστήματα ανταποκρίνονται «στις ανάγκες του πληθυσμού που δεν ήταν πια ούτε πολιτιστικά ούτε θρησκευτικά ομοιογενής». Και στο τρίτο μέρος της διατριβής γίνεται ανάλυση του μαθήματος των Θρησκευτικών στην Ελλάδα, ιδιαίτερα γίνεται έρευνα στα σχολικά έγχειρίδια «της υποχρεωτικής εκπαίδευσης που γράφτηκαν με βάση τις αρχές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 2003», δηλαδή αναφέρεται στα βιβλία τα όποια διδάσκονται σήμερα με το ισχύον πρόγραμμα οι μαθητές του Δημοτικού και του Γυμνασίου.

Τό σημαντικό είναι ότι στην διατριβή αυτή αποδεικνύεται με σημαντικά στοιχεία ότι τα βιβλία τα όποια διδάσκονται σήμερα στην υποχρεωτική εκπαίδευση στην Ελλάδα ανταποκρίνονται πλήρως στην ευρωπαϊκή προοπτική. Αυτό σημαίνει ότι στα σχολικά αυτά έγχειρίδια προωθείται «ή πολλαπλή ταυτότητα, έθνική, ευρωπαϊκή, παγκόσμια, πολιτιστική, θρησκευτική» και μάλιστα «σε μία δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ τους». Έπίσης, με τα βιβλία αυτά προάγεται «ή κοινωνική συνοχή μέσα από τον διάλογο με την διαφορετικότητα», «ένισχύεται ή κοινωνική κατανόηση», «στιγματίζεται ή κοινωνική άδικία, ή βία, ό ρατσισμός και ό θρησκευτικός φανατισμός», αλλά και «ένισχύονται ή αδελφοσύνη και ή αλληλεγγύη προς όλους τους ανθρώπους».

Τό συμπέρασμα της διατριβής είναι: «Η διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στην Ελλάδα, σύμφωνα με τις αλλαγές που έγιναν κατά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 2003, έχει αναδείξει σε σημαντικό βαθμό την ευρωπαϊκή διάσταση της διδασκαλίας του μαθήματος, γιατί θεωρούμε ότι συμβάλλει αποφασιστικά στην δημιουργία ενεργών και υπευθύνων πολιτών, που θά σκέφτονται και θά ενεργούν με βάση κοινά αποδεκτές ανθρωπιστικές αξίες, τον σεβασμό των δημοκρατικών διαδικασιών και την περιφρούρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».

Άπό την έρευνα αυτή διαπιστώνεται ότι τα έγχειρίδια τα όποια χρησιμοποιούνται σήμερα για τό μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία ανταποκρίνονται πλήρως στις σύγχρονες απαιτήσεις των ευρωπαϊκών

προγραμμάτων και έπομένως κακώς υποστηρίζεται από μερικούς ότι πρέπει να αντικατασταθούν γιατί δήθεν είναι όμολογιακά και κατηχητικά βιβλία. Η άποψη αυτή είναι άντιεπιστημονική και ένδεχομένως παραπλανητική.

Τό ένδιαφέρον τής όλης διατριβής είναι ότι παρουσιάζονται τά τρία μοντέλα διδασκαλίας του μαθήματος τών Θρησκευτικών στά Σχολεία πού κυριαρχούν στην Εύρώπη.

Τό πρώτο μοντέλο είναι τό **όμολογιακό**, τό όποιο χαρακτηρίζεται ως «διδασκαλία **τής** θρησκείας» πού συνδέει τήν διδασκαλία μέ τήν πίστη μιās ή πολλών θρησκείων. Είναι ένα μοντέλο τό όποιο διαμορφώνει τήν προσωπική ταυτότητα του άνθρώπου, αλλά δέν διακρίνει τήν διαφορά μεταξύ του σχολικού μαθήματος και τής κατήχησης, όπως γίνεται σέ μιá πολυπολιτισμική κοινωνία.

Τό δεύτερο μοντέλο διδασκαλίας είναι τό **θρησκευολογικό**, πού χαρακτηρίζεται ως «μαθαίνοντας **για** τήν θρησκεία». Πρόκειται για περισσότερο άνθρωπιστικό και θρησκευολογικό μάθημα, παρά όμολογιακό. Τά παιδιά βοηθούνται στό «νά κατανοήσουν τή σύγχρονη πλουραλιστική, διαπολιτισμική και πολυθρησκευτική κοινωνία».

Τό τρίτο μοντέλο διδασκαλίας του μαθήματος τών Θρησκευτικών είναι περισσότερο τό **πολυπολιτισμικό-ήθικό** πού χαρακτηρίζεται ως «μαθαίνοντας **άπό** τήν θρησκεία», όταν οί μαθητές «δέν μαθαίνουν μιá θρησκεία (όμολογιακό μοντέλο) ή πολλές θρησκείες (θρησκευολογικό μοντέλο), αλλά μέσα άπό τίς δικές τους έμπειρίες και άναζητήσεις άντιμετωπίζουν κριτικά τό θρησκευτικό φαινόμενο και διαμορφώνουν τήν προσωπική τους άποψη και κατανόηση του κόσμου.

Έχοντας ύπ' όψιν όλα αυτά, φαίνεται ότι τά βιβλία τά όποια είναι άκόμη σέ χρήση στην Ελλάδα –στην Στοιχειώδη και τήν Μέση Έκπαίδευση– προσδιορίζονται κυρίως άπό τόν δημιουργικό συνδυασμό του πρώτου και του δεύτερου μοντέλου και άνταποκρίνονται στίς σύγχρονες εκπαιδευτικές άνάγκες στην Ελλάδα, όπως προσδιορίζονται άπό τήν εύρωπαϊκή προοπτική. Άντίθετα, τό προτεινόμενο Πρόγραμμα Σπουδών στό Δημοτικό-Γυμνάσιο και τό Λύκειο άναφέρεται στό τρίτο μοντέλο, «μαθαίνοντας **άπό** τήν θρησκεία».

Σέ άλλο κείμενό της ή ίδια έρευνήτρια, έχοντας έπιστημονική έπάρκεια στό άντικείμενο αυτό, αναλύει διεξοδικά τό προτεινόμενο Πρόγραμμα Σπουδών στην Μέση Έκπαίδευση και σημειώνει ότι εφαρμόζει τό τρίτο μοντέλο του μαθήματος τών Θρησκευτικών, ένώ έν τῷ μεταξύ στην Εύρώπη και ιδιαίτερα στό Ένωμένο Βασίλειο έχουν έντοπισθή τά μειονεκτήματα αυτού του συστήματος και έχει γίνει κριτική άπό ειδικούς έπιστήμονες.

Έπομένως, στην σύνταξη τών νέων Προγραμμάτων Σπουδών για τὰ Θρησκευτικά στην Ελλάδα στα πλαίσια του νέου Προγράμματος Σπουδών, διαπιστώνονται διάφορα προβλήματα.

Μεταξύ αυτών τών προβλημάτων είναι «ή θολή έννοιολόγηση τῆς θρησκείας», αλλά καί «ὁ τρόπος ανάπτυξης τών χρησιμοποιημένων έννοιών», καί ὅπως παρατηρεῖται «ή ἐπιφανειακή καί πρόχειρη διασύνδεση τών έννοιών στίς διάφορες θρησκείες ἀναδεικνύει ἕνα ἐπιπρόσθετο πρόβλημα, αὐτό του θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ». Έπομένως, τό τρίτο αὐτό μοντέλο θρησκευτικοῦ μαθήματος, ὅπως ἔχει παρατηρηθῆ, δημιουργεῖ «σύγχυση στόν μαθητή», καί ἕνα «θολό τοπίο» καί ταυτόχρονα δημιουργεῖ μιὰ «ἀτομική θρησκεία», «ὅπου ὁ καθένας ἐπιλέγει ἀπό κάθε θρησκεία ὅ,τι θέλει καί δημιουργεῖ τή δική του θρησκεία».

Ἡ ἴδια, μάλιστα, ἦταν ἀξιολογήτρια γιά τὰ ἀναλυτικά Προγράμματα του Λυκείου πού ἐκπονήθηκαν τό 2015, στην πενταμελῆ Ἐπιτροπή, καί δέν ἐνέκρινε τὰ Προγράμματα αὐτά, καταγράφοντας τίς ἐπιστημονικές της ἀπόψεις σέ σχετικό ἄρθρο.

Ὁ καθηγητής Κωνσταντῖνος Δεληκωνσταντῆς στό βιβλίο του μέ τίτλο «Ἡ σχολική θρησκευτική ἀγωγή» καί ὑπότιτλο «Μεταξύ παιδαγωγικής καί θεολογίας» ἀναφέρει τόν Hans Küng πού κάνει λόγο γιά «μετασχηματισμό τῆς θρησκείας», γιά «ἐξατομίκευση» καί «πλουραλιστικοποίηση» τῆς θρησκευτικότητας, πού «προχωρεῖ μέ ὄλο καί πίο γρήγορους ρυθμούς». Αὐτό δίνει στόν ἄνθρωπο τήν δυνατότητα «νά ξεφεύγει ἀπό τή θεσμοποιημένη καί τυποποιημένη θρησκεία, νά βρίσκει τόν δικό του δρόμο καί τίς δικές του ἀπαντήσεις». Μέ αὐτή τήν νοοτροπία οἱ ἄνθρωποι κατασκευάζουν μιὰ «ἰδιωτική θρησκεία» «ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες τους, μέ πολλά γνήσια θρησκευτικά ἀλλά καί παραθρησκευτικά ἢ ψευδοθρησκευτικά στοιχεῖα».

Ὁ Hans Küng παρατηρεῖ: «Ἡ θρησκεία "χρησιμοποιεῖται" σύμφωνα μέ τό νόμο τῆς ἀγορᾶς, ἢ μᾶλλον σύμφωνα μέ τό νόμο του σουπερμάρκετ. Οἱ ἄνθρωποι ἐπιλέγουν, αὐτοεξυπηρετοῦνται ἀνάλογα μέ τίς προκαθορισμένες πνευματικές τους ἀνάγκες. Φτιάχνει ὁ καθένας τό δικό του πρότυπο, κατά τό δοκοῦν. Ἐπιλέγει καί ἀπορρίπτει. Καί ἀφοῦ ἔχει ἀπορρίψει κάτι, συνεχίζει νά ἀναζητᾶ νέες προσφορές. Καί οἱ προσφορές εἶναι ὄντως πολυάριθμες».

Ἕνας γνωστός μου καθηγητής τών Θρησκευτικῶν στό Γυμνάσιο, ὁ ὁποῖος ἐκπαιδεύτηκε στό προτεινόμενο Πρόγραμμα Σπουδών καί τό ἐφήρμοσε στην πράξη, ἔχει ἐπισημάνει τὰ μειονεκτήματα αὐτοῦ του συστήματος γράφοντας:

«Τά μειονεκτήματα τοῦ νέου Προγράμματος Σπουδῶν εἶναι: α) Ἡ ἐννοιολογική σύγχυση πού θά προκύψη στά παιδιά ἀπό τήν σύγκριση ταυτοχρόνως πολλαπλῶν ἰδεολογιῶν, θρησκευτῶν, φιλοσοφικῶν ρευμάτων· β) ὁ διδακτικός αὐτοσχεδιασμός σέ πλαίσιο ἡμιμάθειας ἀπό τήν στιγμή πού δέν ὑπάρχουν ἰκανές πηγές νά βοηθοῦν τούς διδάσκοντες· γ) ἡ ἀντικατάσταση ἐπιστημονικῶν ἀπόψεων γιά τά θρησκευτικά φαινόμενα ἀπό τά ὑποκειμενικά βιώματα πού προκύπτουν σέ κάθε παιδί γιά τά θρησκευτικά θέματα στό πλαίσιο τοῦ γνωσιολογικοῦ σχετικισμοῦ καί τῆς ἀπροϋπόθετης βιωματικῆς πρόσληψης κάθε πληροφορίας· δ) ἡ κατάργηση κάθε ἱστορικῆς λογικῆς στό πλαίσιο μιᾶς ἐλκυστικῆς παρουσίας τῆς θρησκείας, ἡ ὁποία μεταπηδᾷ ἀπό τό ἓνα θέμα στό ἄλλο, ἀπό τόν ἓνα αἰῶνα στόν ἄλλο μέ περισσὴ εὐκολία, καταργώντας τά ἱστορικοφιλολογικά δεδομένα, πού θά δημιουργήση μιᾶ ἰδιότυπη σύγχυση».

Ὅταν διαβάση κανεῖς τά Προγράμματα Σπουδῶν πού προτείνονται γιά τά Θρησκευτικά τοῦ Δημοτικοῦ-Γυμνασίου καί τοῦ Λυκείου, τότε μπορεῖ νά σταχυολογήση πολλά παραδείγματα πού ἐπιβεβαιώνουν τό διαθρησκειακό καί συγκρητιστικό περιεχόμενό τους.

Ἦδη ἀπό τήν Γ΄ Τάξη τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου παρατηρεῖται αὐτή ἡ προοπτική. Ἐνῶ θά περίμενε κανεῖς οἱ μαθητές τῆς Γ΄ Τάξης τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, ἡλικίας 9-10 ἐτῶν, νά μάθουν τήν παράδοση τῆς χώρας τους καί νά τήν ἐρμηνεύουν, εἶναι ὑποχρεωμένοι νά μαθαίνουν ταυτοχρόνως καί ἄλλες παραδόσεις. Καί ἐνῶ θά περίμενε κανεῖς ἀκόμη καί οἱ μετανάστες σέ αὐτήν τήν μικρή ἡλικία, οἱ ὅποιοι θέλουν νά γνωρίσουν τήν παράδοση τῆς χώρας πού τούς φιλοξενεῖ καί πολλοί ἀπό αὐτούς νά ἐνσωματωθοῦν σέ αὐτήν τήν παράδοση, ἐν τούτοις δέχονται ἄλλες πολυπολιτισμικές πληροφορίες καί ἀποπροσανατολίζονται.

Γιά παράδειγμα, στήν Γ΄ Τάξη τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου τά πρῶτα τρία δῖωρα ἀφιερώνονται στήν ἐνότητα «ζοῦμε μαζί», ὅπου γίνεται λόγος γιά τό θέμα «οἱ ἄλλοι καί ἐγώ», χρησιμοποιοῦνται διηγήσεις ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη, ὅπως γιά τόν Ἡσαΰ-Ἰακώβ, τόν Ἰωσήφ καί τά ἀδελφία του, τόν Δαβίδ καί τόν Σαούλ, τόν Δαβίδ καί τόν Ἰωνάθαν καί ἀπό τήν Καινή Διαθήκη γιά τήν παραβολή τοῦ καλοῦ Ποιμένα καί τοῦ σπλαχνικοῦ Πατέρα. Ὅμως στά ἀμέσως ἐπόμενα τρία δῖωρα μέ τίτλο «ἡ χαρά τῆς γιορτῆς» γίνεται λόγος γιά τίς γιορτές τῶν Χριστιανῶν, τίς γιορτές τῶν θρησκευτῶν τοῦ κόσμου, ὅπως τῶν Ἑβραίων καί τῶν Μουσουλμάνων, ἀναγνωρίζονται τά σύμβολα καί τά ὀνόματα τοῦ Θεοῦ ἀπό τόν Χριστιανισμό, τόν Ἰουδαϊσμό, τόν Μουσουλμανισμό, τόν Ἰνδουϊσμό, τόν Ταοϊσμό καί τόν Βουδισμό, καί τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ τῶν Μουσουλμάνων καί τῶν Ἑβραίων.

Έπομένως, ήδη από την Γ' Τάξη του Δημοτικού Σχολείου γίνεται λόγος για έξι Θρησκευτές και αν προσθέσουμε και τις Όμολογίες, ανέρχονται σε έννέα Θρησκευτές και Όμολογίες. Μάλιστα, προτείνεται στίς ένδεικτικές δραστηριότητες να βρίσκουν τά παιδιά τούς πολιούχους άγιους τών έλληνικών πόλεων, τήν εικόνα τών Τριών Ίεραρχών, τά σύμβολα τών άλλων θρησκευτών και κάθε μαθητής πρέπει να επέλεγει ένα από αυτά, να τά χρωματίσει όπως θέλει, στό βάθος να άκούγεται ή ανάλογη μουσική και στην συνέχεια να εκφράζουν γύρω από τά χρώματα πού διάλεξαν τά συναισθήματα και τίς σκέψεις τους κ.π.ά. Καί αυτά θά γίνονται στην ηλικία τών 9-10 ετών.

Τό ίδιο συνεχίζεται και στην Α' Γυμνασίου. Στίς πρώτες ένότητες γίνεται άναφορά στην εμφάνιση και όργάνωση τής Έκκλησίας, τήν συνάντηση του Έλληνισμού μέ τόν Χριστιανισμό, τήν πρόταση τής Χριστιανικής Έκκλησίας μπροστά στα έρωτήματα για τήν ζωή. Άμέσως μετά ακολουθούν πέντε δίωρα για τίς μονοθεϊστικές θρησκευτές Ίουδαϊσμό και Ίσλάμ, όπου γίνεται λόγος για τίς γιορτές, για τά πρόσωπα, για τούς άρχηγούς τους, για τό ότι ό Άλλάχ είναι «έλεήμων και φιλεύσπλαχνος, ό κύριος του κόσμου», για τόν Τζελαλαντίν Ρουμί, πού είναι ό ύμνητής του «ήγαπημένου». Στην συνέχεια γίνεται λόγος για τίς θρησκευτικές άναζητήσεις τής μακρινής Άνατολής, και οι μαθητές μαθαίνουν για τόν Ίνδουισμό, για τόν Βουδισμό, για τόν Ταοϊσμό, για τόν Κομφουκιανισμό, και για πρόσωπα, κείμενα και άξίες τών Θρησκευτών αυτών.

Η ίδια τακτική εφαρμόζεται και στό Λύκειο, αλλά μέ τήν διερευνητική και κυρίως τήν «βιωματική» μέθοδο. Για παράδειγμα: Στην Α' Λυκείου και στην ένότητα «έπικοινωνία» (3^ο δίωρο), άκούγεται ένα τραγούδι ή παραμύθι ή λογοτεχνικό αφήγημα μέ θέμα τήν έπικοινωνία, παίζεται ένα θεατρικό παιχνίδι και αναλύοντας τό θέμα χρησιμοποιείται «ή προσευχή, ή λατρεία, ή θεογνωσία και ή θεολογία ως έπικοινωνία στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις», «οι μαθητές κυκλικά μελετούν διάφορες όψεις έπικοινωνίας μέ τόν Θεό και συμπληρώνουν έρωτήσεις σε φύλλο εργασίας: μυστικιστικά ρεύματα (θεϊος έρωτας κλπ.), Άσμα Άσμάτων, προσευχή, πίνακας ζωγραφικής, τραγούδι, άσκητισμός (σε διάφορες θρησκευτές)». Έτσι, τό εκπαιδευτικό ύλικό πού προτείνεται να συλλεγη από ίστοσελίδες είναι βουδιστές μοναχοί, ίνδουϊσμός-μοναχισμός, κινέζοι μοναχοί, όρθόδοξοι άσκητές, Σούφι-Δερβίσηδες.

Ο καθηγητής Ίωάννης Φύκαρης κάνει μία σημαντική παρατήρηση, ότι ό μαθητής χαρακτηρίζεται μέ τήν λέξη αυτή –μαθητής– «διότι τώρα μαθαίνει συστηματοποιώντας και κατ' επέκταση κατανοώντας τήν έπίσημα θεσμοθετημένη γνώση». Συγχρόνως όμως ό κάθε μαθητής «βρίσκεται σε ένα άναπτυξιακό επίπεδο διαμόρφωσης δεδομένων, θέσεων και άπόψεων».

Έπομένως, «δέν έχει ακόμη διαμορφώσει πλήρη συνείδηση τῶν δεδομένων τόσο τῆς ἀτομικότητάς του, ὅσο καί τοῦ περιβάλλοντός του, ἀλλά καί τοῦ κόσμου γενικότερα». Ἀλλά καί ὅσες ἀπόψεις έχει σχηματοποιήσει ἔχουν «τό στοιχεῖο τοῦ εὐμετάβλητου καί γιά τόν λόγο αὐτό τό Σχολεῖο ὀφείλει ἐξελικτικά νά συμβάλει στήν ἀποσαφήνιση τῶν διαστρεβλωμένων ἢ συγκεχυμένων ἀπόψεων πού ἔχει στήν σκέψη του ὁ κάθε μαθητής». Αὐτό δείχνει τήν ὑπευθυνότητα μέ τήν ὁποία πρέπει νά διακρίνεται ὁ καθηγητής καί βεβαίως τήν παρουσίαση ἐπιστημονικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος στούς μαθητές.

3. Ὁ «θρησκευτικός γραμματισμός»

Τό Πρόγραμμα Σπουδῶν σχεδιάστηκε καί στηρίχθηκε πάνω στήν βασική ἀρχή τοῦ λεγομένου «θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ».

Ὁ ὅρος γραμματισμός εἶναι μεταφορά τοῦ ἀγγλικοῦ ὅρου literacy, ὁ ὁποῖος σημαίνει «ικανότητα ἀνάγνωσης καί γραφῆς, στοιχειώδης παιδεία, μόρφωση, παιδεία». Στήν οὐσία ξεκινᾷ ἀπό τήν μεθοδολογία τῆς γλώσσας καί δηλώνει τό πῶς τά γράμματα μιᾶς γλώσσας ἐνώνονται καί ἀποτελοῦν τίς λέξεις καί τίς προτάσεις καί πῶς μαθαίνει κανεῖς τήν γλώσσα. Εἶναι γνωστόν ὅτι πρῶτα διδασκόμαστε τήν γλώσσα τῆς οἰκογένειας στήν ὁποία γεννηθήκαμε, τήν λεγομένη μητρική γλώσσα, καί ἔπειτα μαθαίνουμε καί ἄλλες γλώσσες πού συναντᾶμε στό περιβάλλον μας. Καί γνωρίζουμε ὅτι κάθε γλώσσα ἔχει τά δικά της γράμματα καί δέν μπορεῖ κανεῖς νά λάβῃ γράμματα ἀπό διάφορες γλώσσες καί νά καταρτίσῃ μιά ἄλλη τρίτη γλώσσα.

Στό θέμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Θρησκευτικοῦ Μαθήματος στήν λέξη γραμματισμός προστίθεται καί ἡ λέξη θρησκευτικός, ὅποτε γίνεται λόγος γιά «θρησκευτικό γραμματισμό».

Ὁ ἐπίκουρος καθηγητής Σχολικῆς Παιδαγωγικῆς καί Διδακτικῆς Μεθοδολογίας τοῦ Μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης Ἀθανάσιος Στογιαννίδης σέ κείμενό του μέ τίτλο «Ὁ Θρησκευτικός Γραμματισμός στό Νέο Πρόγραμμα Σπουδῶν γιά τό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στό Ἑλληνικό Λύκειο. Μιά κριτική προσέγγιση στό ἔργο τοῦ Andrew Wright» δίνει σημαντικές πληροφορίες γιά τό θέμα τοῦ θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ.

Ὁ «θρησκευτικός γραμματισμός» εἶναι μιά θεωρία πού ἀνέπτυξε ὁ Andrew Wright καί ἀναφέρεται στό πολυθρησκευτικό μοντέλο πού ἀναπτύχθηκε στήν Μεγάλη Βρετανία στήν δεκαετία τοῦ '90 «στόν ἀντίποδα τῆς φιλελεύθερης θεώρησης τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς» τοῦ Robert Jackson.

Ἔτσι, ὑπάρχουν δύο θεωρίες γύρω ἀπό τήν θρησκευτική ἀγωγή τῶν μαθητῶν, ἡ μία εἶναι ἡ «φιλελεύθερη θρησκευτική ἀγωγή» καί ἡ ἄλλη εἶναι ὁ «θρησκευτικός γραμματισμός».

Κατά τήν «φιλελεύθερη θεώρηση τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς», τήν ὁποία ἀνέπτυξε ὁ Robert Jackson, ἡ ὑψιστή φιλελεύθερη ἐκδοχή τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς εἶναι «ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου καί ἡ ἀνοχή ἀπέναντι στό διαφορετικό, ἐνῶ οἱ ἐπιμέρους πεποιθήσεις πού καλλιεργοῦν οἱ θρησκευτικές παραδόσεις εἶναι δευτερεύουσας σημασίας». Σύμφωνα μέ αὐτήν τήν θεώρηση ὅλες οἱ θρησκευτικές παραδόσεις ἔχουν κοινά καί ὅμοια χαρακτηριστικά, πού ἐκφράζουν αὐτήν τήν κοινή ἐμπειρία.

Ὁ Andrew Wright ὁμως ἀντιτάχθηκε σέ αὐτήν τήν «φιλελεύθερη θρησκευτική ἀγωγή», διότι αὐτό τό μοντέλο «ὀδηγεῖ στόν συγκρητισμό καί τελικά στήν ἀδυναμία ἑνός οὐσιαστικοῦ διαπολιτισμικοῦ διαλόγου», διότι τόσο ἡ ἐλευθερία ὅσο καί ἡ ἀνοχή στόν ἄλλον «εἶναι ἀξίες, οἱ ὁποῖες ἀλλιῶς ἐρμηνεύονται στόν Χριστιανισμό, διαφορετικά στό Ἰσλάμ καί μέ ἄλλο τρόπο στόν Βουδισμό».

Ἔτσι, ὁ Andrew Wright ἀνέπτυξε τό μοντέλο τοῦ «θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ», τό ὁποῖο ἔχει τρεῖς βασικούς στόχους. Ὁ πρῶτος, νά ἀναπτύξει τήν δεξιότητα, ὥστε «οἱ μαθητές νά συνειδητοποιοῦν καί νά διατυπώνουν τά βασικά στοιχεῖα τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων πού ἀποδέχονται». Ὁ δεύτερος στόχος εἶναι «οἱ μαθητές νά παρουσιάζουν τεκμηριωμένα τούς λόγους, γιά τούς ὁποίους ἔχουν ἐπιλέξει συνειδητά νά ἀσπάζονται τήν χ ἢ ψ θρησκευτική πεποίθηση». Καί ὁ τρίτος στόχος εἶναι ἡ ἀνάπτυξη στήν δεξιότητα, ὥστε οἱ μαθητές «νά διαλέγονται ἐπιχειρηματολογώντας μέ διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις». Ἄν ὁ ὅρος «γραμματισμός» μεταφρασθῇ μέ τήν λέξη «ἀλφαβητάρι», τότε ὁ ὅρος «θρησκευτικός γραμματισμός» τοῦ Wright «ἐπιδιώκει νά ὀδηγήσει στό νά οἰκειωθοῦν οἱ μαθητές, πρῶτον, τό ἀλφαβητάρι τῆς πίστεως τους, δεύτερον, τό ἀλφαβητάρι γιά τήν σημασία πού ἔχει ἡ πίστη στήν ζωή του, τρίτον, τό ἀλφαβητάρι τοῦ διαλόγου μέ τήν πίστη τοῦ ἄλλου».

Αὐτό σημαίνει ὅτι σύμφωνα μέ τήν θεωρία τοῦ «θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ» ὁ μαθητής μαθαίνει «τό ἀλφάβητο» τῆς δικῆς του πίστεως, διακρίνει τήν ὀρθόδοξη πίστη ἀπό τήν πίστη ἄλλων Χριστιανικῶν Ὁμολογιῶν, ἔστω καί ἂν ἔχουν τίς ἴδιες βασικές ἀρχές, δηλαδή πιστεύουν στόν Χριστό, καθώς ἐπίσης μαθαίνει τό «ἀλφάβητο» τῶν ἄλλων Θρησκείων, διακρίνει καί τήν πίστη τῶν ἀνθρώπων πού ἀνήκουν σέ ἄλλες Θρησκείες. Μέ ἄλλα λόγια ὁ μαθητής πού δέχεται μιᾶ θρησκευτική ἀγωγή σύμφωνα μέ τόν «θρησκευτικό γραμματισμό» δέν ἀναμειγνύει «τά ἀλφάβητα» ὄλων τῶν Θρησκείων γιά νά

δημιουργήση μιά «κοινή γλώσσα», εφόσον δέν νοεΐται ἕνας κοινός θρησκευτικός γραμματισμός γιά ὅλες τίς Θρησκεΐες.

Ἕνας ἄνθρωπος πού θεωρεΐται θρησκευτικά «ἐγγράμματος» σημαίνει: Πρῶτον, ἔχει κατανοήσει, στά βασικά τους στοιχεΐα, τήν ἱστορία, τά κεντρικά-ἱερά κείμενα, τήν πίστη, τίς πρακτικές τῶν θρησκειῶν, ὅπως αὐτά ἀναδεικνύονται καί ἐξελίσσονται μέσα σέ συγκεκριμένα κοινωνικά, ἱστορικά καί πολιτιστικά περιβάλλοντα. Δεύτερον, ἔχει ἀναπτύξει τήν ἰκανότητα νά διακρίνη τίς θρησκευτικές προεκτάσεις σέ πολιτικές, κοινωνικές καί πολιτισμικές ἐκφράσεις, ὅπως ἐκφράζονται σέ χρόνο καί χῶρο. Συνεπῶς, ὄχι μόνο κάθε θρησκεία ἔχει τή δική της «ἀνάγνωση», ἀλλά αὐτή κατανοεΐται μέσα σέ συγκεκριμένο πολιτικό, κοινωνικό καί πολιτισμικό συγκείμενο, μέ χρονικές καί χωρικές συνιστώσες.

Ἐπομένως, ἄλλο εἶναι ἡ «φιλελεύθερη θεώρηση τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς», ὅπως τήν παρουσίασε ὁ Robert Jackson, καί ἄλλο εἶναι ἡ θεωρία τοῦ «θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ», ὅπως τήν ἀνέπτυξε ὁ Andrew Wright.

Διαβάζοντας τά εἰσαγωγικά γιά τό Πρόγραμμα Σπουδῶν στά θρησκευτικά τοῦ Λυκείου στό θέμα τοῦ «θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ» φαίνεται ὅτι δέν ἀκολουθεΐται ἡ μέθοδος τοῦ «θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ» ὅπως τήν ἀνέπτυξε ὁ Andrew Wright, ἀλλά γίνεται μιά «ἰδιότυπη μείξη δύο ἀφετηριακά ἀντίθετων θεωρήσεων» καί κατά τήν ἄποψή μου, πού μπορεΐ νά εἶναι ὑπερβολική, περισσότερο φαίνεται ὅτι ἀκολουθῆται ἡ «φιλελεύθερη ἐκδοχή τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς» καί ὄχι ὁ «θρησκευτικός γραμματισμός». Ὑπάρχουν πολλά παραδείγματα, πού μέ ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα αὐτό, ἀλλά λόγῳ ἐλλείψεως χώρου δέν τά ἀναφέρω.

Ἀπλῶς νά σημειώσω ὅτι στήν φιλοσοφία τοῦ Προγράμματος Σπουδῶν γράφεται: «Ὁ θρησκευτικός γραμματισμός ἀποτελεΐ μέρος τῶν "πολυγραμματισμῶν" μέ τήν ἔννοια πού ἀποδίδεται σήμερα στόν ἐπιστημονικό γραμματισμό. Ὁ ἐπιστημονικός γραμματισμός ἀπαρτίζεται ἀπό τά κοινά στοιχεΐα τῶν διαφόρων γραμματισμῶν τῶν ἐπιμέρους ἐπιστημονικῶν κλάδων, ὅπως ἡ Ἱστορία (History literacy), τά μαθηματικά (Mathematics literacy), ἡ Γεωγραφία (Geography literacy), ἡ τεχνολογία (Technology literacy), οἱ ἠλεκτρονικοί ὑπολογιστές (Computer literacy) κ.ἄ.».

Σέ ἄλλο σημεῖο γράφεται: «Ὁ Stephen Prothero, στό βιβλίο του μέ τίτλο "Religious Literacy", χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο κατ' ἀναλογία τοῦ πολιτιστικοῦ γραμματισμοῦ τοῦ Hirsch καί ἀναφέρει ὅτι στόχος του "εἶναι νά βοηθήσει τούς πολίτες νά συμμετέχουν πλήρως στήν κοινωνική, πολιτική καί οἰκονομική ζωή τοῦ ἔθνους καί σέ ἕνα κόσμο στόν ὁποῖο ἡ θρησκεία μετράει".

Συνεπώς, ὁ θρησκευτικός γραμματισμός εἶναι κάτι περισσότερο ἀπό τό νά γνωρίζει κάποιος γιά τή θρησκεία τοῦ ἄλλου, ἂν καί αὐτό θεωρεῖται σημαντικό βῆμα. Τό σπουδαῖο εἶναι νά μάθει νά σέβεται τή θρησκεία τῶν ἄλλων καί νά ἀντιλαμβάνεται τή συνεισφορά τους στήν κοινωνική ζωή. Μάλιστα, ὑποστηρίζεται ἡ ἄποψη ὅτι ἕνας τύπος θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ πού θά ἀποφεύγει τά λάθη τῆς ὁμολογιακῆς καί τῆς μή ὁμολογιακῆς προσέγγισης, μπορεῖ καί πρέπει νά προωθηθεῖ σέ κοινά σχολεῖα, ὄχι μόνο γιά νά ὑπάρχει ἕνας συμβιβασμός, ἀλλά γιατί εἶναι ἀπαραίτητος σέ μιά φιλελεύθερη ἐκπαίδευση».

Διαβάζοντας αὐτό τό ἀπόσπασμα καί προσέχοντας τίς φράσεις «νά γνωρίζη κάποιος γιά τήν θρησκεία τοῦ ἄλλου», καί «νά ἀντιλαμβάνεται τήν συνεισφορά τους στήν κοινωνική ζωή» καί ἀκόμη ὅτι «ὁ θρησκευτικός γραμματισμός» «εἶναι ἀπαραίτητος σέ μιά φιλελεύθερη ἐκπαίδευση» καί ὅτι ὁ μαθητής πρέπει νά «ἀποφεύγει τά λάθη τῆς ὁμολογιακῆς καί τῆς μή ὁμολογιακῆς προσέγγισης», ἀντιλαμβάνεται ὅτι πρόκειται γιά μιά μείξη μεταξύ τῶν δύο θεωρήσεων τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς πού ἀναφέρθηκαν προηγουμένως καί ἴσως προσεγγίζει τήν «φιλελεύθερη θεώρηση τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς» πού βρίσκεται στόν ἀντίποδα τοῦ «θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ».

Αὐτό φαίνεται καί ἀπό μιά ἐπόμενη ἐνότητα, στήν ὁποία γράφεται:

«Ἡ θρησκευτική ἐκπαίδευση στό σχολεῖο χρειάζεται, διότι προσφέρει τή "θρησκευτική" γλώσσα καί τή γραμματική της πού εἶναι πολύτιμα ἐφόδια αὐτο-γνωσίας, αὐτο-προσδιορισμοῦ, αὐτο-βελτίωσης καί αὐθυπέμβασης, σέ σχέση μέ τούς ἄλλους. Συγχρόνως, προσφέρει τίς ἰκανότητες καί δεξιότητες γνωριμίας, ἐπικοινωνίας καί ἀλληλοκατανόησης μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά καί ἀνάλυσης καί ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας καί τοῦ πολιτισμοῦ. Δέν ἀποτελεῖ μιά ἱστορική, ἀπλῶς, ἀναφορά στήν παρουσία τῆς θρησκείας στή ζωή καί στόν κόσμο, ἀλλά μιά ἐπικοινωνιακή καί βιωματική ἐμπειρία γιά μιά ζωή».

Κατά τόν καθηγητή Ἀθανάσιο Στογιαννίδη, στόν «θρησκευτικό γραμματισμό», ὅπως παρατηρεῖται στό Νέο Πρόγραμμα Σπουδῶν γιά τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στό Λύκειο στήν Ἑλλάδα, «αὐτό πού ἐξετάζεται δέν εἶναι οἱ θρησκεῖες, ἀλλά τό θρησκευτικό φαινόμενο», «δέν εἶναι ἡ πολυπλοκότητα τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου, ἀλλά ἡ κοινότητα τῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας». Καί ὁ καθηγητής παρατηρεῖ: «Εἶναι, πραγματικά ἄξιο ἀπορίας, πῶς εἶναι δυνατόν, οἱ συντάκτες τοῦ ἐν λόγῳ προγράμματος νά ἐπικαλοῦνται ὡς θεωρητικά τους θεμέλια τήν φαινομενολογική-διερμηνευτική καί φιλελεύθερη προοπτική πού ὑποστηρίζει ὁ Robert Jackson, καί ταυτόχρονα τό μοντέλο τοῦ Θρησκευτικοῦ Γραμματισμοῦ, τό ὁποῖο ἀνέπτυξε

ὁ Wright, καί τό ὅποιο εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετο μέ τό μοντέλο τῆς φαινομενολογικῆς θεώρησης».

Ἔχοντας ὑπ' ὄψη ὅλα αὐτά ἀντιλαμβάνομαι ὅτι ἡ θεωρία τοῦ «θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ», ὅπως τήν ἀνέπτυξε ὁ Andrew Wright, περισσότερο πλησιάζει στά ἰσχύοντα βιβλία πού γράφηκαν βάσει τῶν Ἀναλυτικῶν Προγραμμάτων, ἐνῶ ἡ θεωρία τοῦ «φιλελευθερισμοῦ στήν θρησκευτική ἀγωγή» ἐπηρεάζει ἐν πολλοῖς τό νέο Πρόγραμμα Σπουδῶν, μέ τό ὅποιο γίνεται προσπάθεια νά βρεθοῦν τά κοινά σημεῖα ὅλων τῶν θρησκείων καί νά δημιουργηθῆ μιᾶ «ἰδιωτική θρησκευτική πίστη», δηλαδή εἶναι περισσότερο «διαθρησκειακός γραμματισμός». Ἄλλωστε, αὐτό δείχνει ἡ φράση ὅτι ὁ μαθητής πρέπει νά ἀποκτήσῃ πολύτιμα ἐφόδια «αὐτογνωσίας», «αὐτο-προσδιορισμοῦ», «αὐτο-βελτίωσης», καί «αὐθυπέμβασης» «σέ σχέση μέ τούς ἄλλους».

4. Ἡ ἀπόφαση τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου

Μελετώντας, λοιπόν, τά Προγράμματα (τό ἰσχύον καί τό προτεινόμενο) τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στήν Ἐκπαίδευση καί διαβάζοντας χιλιάδες σελίδες, στίς ὁποῖες καταγράφονται διάφορες ἀπόψεις, κατέληξα στήν πρόταση νά λάβῃ συγκεκριμένη θέση ἡ Διαρκής Ἱερά Σύνοδος, ἥτοι νά παραμείνῃ ὡς βάση ὑπόθεσης ἐργασίας τό ἰσχύον Ἀναλυτικό Πρόγραμμα, μέ τά βιβλία τῶν Θρησκευτικῶν πού ὑπάρχουν σήμερα.

Βέβαια, γνωρίζω ὅτι ὑπάρχει μιᾶ ἄποψη, πού λέγεται καλοπροαίρετα, ὅτι θά πρέπει νά ζητήσουμε ἀπό τήν Πολιτεία τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν νά ἀποκτήσῃ τόν ὁμολογιακό-κατηχητικό χαρακτήρα. Ὅμως αὐτό δέν εἶναι εὐκόλο νά πραγματοποιηθῆ, ἀφοῦ ποτέ στήν Ἑλλάδα τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν δέν ἦταν ὁμολογιακό-κατηχητικό. Καί τότε πού τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν πλησίαζε περισσότερο στό λεγόμενο ὁμολογιακό, στήν πραγματικότητα εἶχε στοιχεῖα ἀπό τήν σχολαστική θεολογία (Ἄνσελμος Καντερβουρίας – Θωμᾶς Ἀκινάτης) καί τήν προτεσταντική θεολογία. Ἐπειτα, ἡ Ἐκκλησία τήν κατήχησή της δέν μπορεῖ νά τήν ἐμπιστευθῆ νά τήν διδάσκουν ἄνθρωποι πού δέν τούς γνωρίζει καί δέν τούς ἐμπιστεύεται. Τό ὁμολογιακό-κατηχητικό μάθημα ὅπου ὑπάρχει στόν Εὐρωπαϊκό χῶρο εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν συγκρούσεων μεταξύ τῶν Χριστιανικῶν Ὁμολογιῶν καί δέν ἔχει σχέση μέ τήν Ὁρθόδοξη θεολογία.

Ἡ Ἐκκλησία μέ τά Κατηχητικά της μπορεῖ νά βοηθήσῃ καί νά προσφέρῃ στά παιδιά πού ζοῦν μέσα στόν χῶρο της ὀρθόδοξη - ἐκκλησιαστική παιδεία

καί νά τά μορφώση κατά Χριστόν μέσα στά πλαίσια τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως.

Πάντως, ἡ πρόταση πού κατέθεσα καί ἔγινε ἀποδεκτὴ στό σύνολό της ἀπό τήν Διαρκῆ Ἱερά Σύνοδο, ὡς κατάλληλη γιά τήν περίοδο αὐτή, σχολιάσθηκε ἀρνητικῶς ἀπό μερικούς συντηρητικούς κύκλους. Ὅμως, αὐτοί ἀγνοοῦν ἢ παραθεωροῦν ὅτι τό ἰσχύον Ἀναλυτικό Πρόγραμμα ἔχει σέ μεγάλο ποσοστό θρησκευολογικά στοιχεῖα, ἔχει πολλές φιλελεύθερες ἀπόψεις σέ ἐκκλησιαστικά θέματα καί ὅτι δέν μπορεῖ νά εἰσαχθῆ στά Σχολεῖα κατηχητικό καί ὁμολογιακό μάθημα, γιατί αὐτό θά ἔχη καί ἄλλες συνέπειες, ἥτοι θά ζητήσουν καί ὅσοι ἀνήκουν σέ ἄλλες θρησκείες ἢ ὁμολογίες νά εἰσαχθοῦν ὁμολογιακά βιβλία ἢ θά αὐξηθοῦν οἱ αἰτήσεις ἀπαλλαγῆς ἀπό τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν.

Στό Δελτίο Τύπου τῆς 13^{ης} Ἰανουαρίου ἐ.ἔ. δημοσιεύθηκε ἡ ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Μέ βάση αὐτήν τήν ἀπόφαση συνετάγη ἔγγραφο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου πρὸς τόν Ὑπουργό Παιδείας, Ἑρευνας καί Θρησκευμάτων. Ἐπειδὴ τό Δελτίον Τύπου εἶναι γνωστό, θά δημοσιοποιήσω τό ἔγγραφο πρὸς τόν Ὑπουργό Παιδείας πού ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Κύριε Ὑπουργέ,

Μέ Συνοδική Ἀπόφαση ἡ ὁποία ἐλήφθη στή Συνεδρία τῆς 13^{ης} μηνός Ἰανουαρίου τ.ἔ., σᾶς γνωρίζουμε ὅτι ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατόπιν ἐνδελεχοῦς μελέτης τῶν ζητημάτων πού τέθηκαν τόν τελευταῖο καιρό γύρω ἀπό τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, ἀποφάσισε νά σᾶς γνωστοποιήσει σχετικές τῆς ἐνέργειες καί τίς ἀντίστοιχες θέσεις.

Κατόπιν τῶν πρόσφατων δηλώσεών σας γιά τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, ἀλλά καί τήν ἔναρξη τοῦ Ἐθνικοῦ Διαλόγου γιά τήν Παιδεία, ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συνῆλθε σέ ἀπογευματινὴ Συνεδρίαση τήν 12.1.2016 ἀπό κοινοῦ μέ τούς Κοσμήτορες καί Προέδρους τῶν Τμημάτων τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν Ἀθηνῶν καί Θεσσαλονίκης, καθὼς καί ἐκπροσώπους τῶν ἐπιστημονικῶν Ἐνώσεων τῶν Θεολόγων, γιά νά συζητήσουν τό θέμα τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στή Μέση Ἐκπαίδευση. Στή Συνεδρίαση εἰσηγήθηκε τό θέμα ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου κ. Ἱερόθεος, ὁ ὁποῖος ἐπικέντρωσε τήν εἰσήγησή του στό χαρακτήρα καί τό περιεχόμενο τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν, παρουσίασε τά δύο Προγράμματα Σπουδῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων γίνεται συζήτηση (τό ἰσχύον καί τό πιλοτικό Ἀναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδῶν), καί κατέληξε σέ συνθετικὴ πρόταση, κατὰ τήν ὁποία

πρέπει νά επικεντρωθεῖ ἡ προσπάθεια στή βελτίωση τοῦ ἰσχύοντος Προγράμματος Σπουδῶν μέ προσθήκες σέ ἐπιστημονική βάση ἀπό τά καλά στοιχεία τοῦ πιλοτικοῦ Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος Σπουδῶν. Οἱ παριστάμενοι ἐκπρόσωποι τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν καί οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ἐνώσεων τῶν Θεολόγων ἐπαίνεσαν τήν εἰσήγηση ὡς συγκροτημένη καί κατάλληλη γιά τήν περίσταση.

Στήν Συνεδρίαση τῆς Διαρκοῦς Συνόδου τῆς 13.1.2016 κατόπιν ἐκτενοῦς συζήτησης μεταξύ τῶν Συνοδικῶν Ἀρχιερέων ἐπί τῆς πρότασης τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου κ. Ἱεροθέου, καθώς καί τῶν ὄσων ἀκούσθηκαν ὡς ἀπόψεις τῶν φορέων πού παρευρέθησαν στήν ἀπογευματινή Συνεδρία τῆς 12.1.2016, ἡ Ἱερά Σύνοδος ἀπεδέχθη τήν ἀνωτέρω εἰσήγηση καί κατέληξε στά ἑξῆς:

1. Ἡ διαδιδόμενη ἄποψη ὅτι τά βιβλία τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν εἶναι κατηχητικά καί ὁμολογιακά εἶναι ἐσφαλμένη ἕως καί παραπλανητική. Ὁ χαρακτήρας τῶν σύγχρονων βιβλίων στή χώρα μας εἶναι γνωσιολογικός καί πολιτιστικός μέ θρησκευολογική κατεύθυνση. Ἦδη ἡ διδακτική ὕλη γιά τούς νέους τῆς μετεφηβικῆς ἡλικίας εἶναι σημαντικά ἐμπλουτισμένη στίς τάξεις τοῦ Λυκείου μέ γνωστικό ὕλικό γιά ἄλλα θρησκευτά καί δόγματα καί μέ εὐκαιρίες προβληματισμοῦ γιά τίς θρησκευτικές καί ἠθικές διαστάσεις σύγχρονων προβλημάτων (π.χ. σχέσεις δύο φύλων, οἰκογένεια, βιοϊατρική, ἀλλοτρίωση, ὑποτίμηση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ναρκωτικά, κοινωνία τῆς πληροφορίας, οἰκολογικό πρόβλημα).

2. Τό γεγονός ὅτι στό σημερινό μάθημα προηγεῖται ἡ παροχή γνώσεων γύρω ἀπό τήν ὀρθόδοξη θρησκευτική παράδοση τοῦ τόπου δέν σημασιοδοτεῖ διαδικασία κατηχήσεως τῶν ὀρθοδόξων μαθητῶν ἢ προσηλυτισμοῦ τῶν μή ὀρθοδόξων μαθητῶν, καθώς τό μάθημα δέν ἀπευθύνεται μόνο σέ ὀρθόδοξους μαθητές. Ἰσχυρισμοί περί δῆθεν ὁμολογιακοῦ χαρακτήρα τοῦ μαθήματος ἐκκινοῦν ἀπό ἀρνητική προϋδέαση γιά τό ἴδιο τό μάθημα καί τό ρόλο τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ἐπιστημόνων θεολόγων, ὡς φορέων θρησκευτικοῦ μισσιοναρισμοῦ μέσα στό ἐλληνικό σχολεῖο. Ἐξάλλου, ὁ ἀντικειμενικός χαρακτήρας τοῦ μαθήματος δέν θίγεται ἀπό τήν κατά προτεραιότητα παράθεση τῆς Ὄρθόδοξης Χριστιανικῆς παράδοσης, ἀφοῦ κατ' ἀνάγκην τό μάθημα πρέπει νά λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τά τοπικά, ἱστορικά, θρησκευτικά καί πληθυσμιακά συμφραζόμενα τῆς ἐλληνικῆς σχολικῆς τάξης, ἀλλά καί τόν στόχο τῆς ὁμαλῆς ἔνταξης τοῦ μαθητῆ, ἀσχέτως θρησκευτάτος, στήν ἐλληνική κοινωνία, ἡ ὁποία κατά πλειοψηφία ἀσπάζεται τό Ὄρθόδοξο Χριστιανικό δόγμα.

3. Παλαιές και πρόσφατες αποφάσεις διοικητικῶν δικαστηρίων, πού ἐρμηνεύουν τά σχετικά ἄρθρα τοῦ Συντάγματος, ἀποφαίνονται ὁμόφωνα ὑπὲρ τῆς ὑποχρεωτικῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν μέ κύρια βάση τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ παράδοση καί μέ δικαίωμα ἀπαλλαγῆς γιά ὄσους δέν εἶναι ὀρθόδοξοι χριστιανοί. Παράλληλα, ὅπως ἔχει ἐξηγήσει τό Εὐρωπαϊκὸ Δικαστήριον Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων, τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, ὅπως καί ὅλα τά σχολικά μαθήματα, πρέπει νά διέπεται ἀπὸ τίς ἀρχές τῆς ἀντικειμενικότητος καί τοῦ πλουραλισμοῦ, ἀλλά οἱ ἀρχές αὐτές δέν παραβιάζονται μόνο καί μόνο ἐπειδὴ τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἀναφέρεται κατὰ κύριο λόγο στήν κυρίαρχη θρησκευτικὴ παράδοση τοῦ οἰκείου κράτους, ἱκανοποιώντας καί τὴν ἐπιθυμία τῶν γονέων τῶν μαθητῶν.

4. Ἡ παρέλευση μερικῶν ἐτῶν ἀπὸ τότε πού ἐγράφησαν τά βιβλία πού διδάσκονται στήν Μέση Ἐκπαίδευση δικαιολογεῖ τὴν ἐπικαιροποίησή τους. Παραμένοντας στήν ἴδια μεθοδολογία τοῦ ἰσχύοντος Προγράμματος Σπουδῶν, ὅσον ἀφορᾷ στήν ἱστορικὴ ὀργάνωση τῆς ὕλης, εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξουν προσθήκες, οἱ ὁποῖες διευρύνουν τό θρησκευτιολογικὸ, ἰδεολογικὸ καί πολιτιστικὸ πεδίο τῆς ὕλης μέ σκοπὸ τὴν ἐπαύξηση τῆς μορφωτικῆς ἀξίας καί συμβολῆς του στήν ἐκπαίδευση τῶν νέων. Προτείνεται αὐτές οἱ προσθήκες νά γίνουν στό τέλος κάθε βιβλίου, ὥστε οἱ μαθητές, τῶν ὁποίων ἡ πλειοψηφία ἀνήκει στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἀλλά καί ὅσοι μὴ ὀρθόδοξοι μαθητές ἐπιθυμοῦν νά ἀποκτήσουν γνώσεις γιά τὴν θρησκευτικὴ καί πολιτιστικὴ παράδοση τοῦ τόπου μας, νά ἀποκτήσουν συγκροτημένη εἰκόνα.

5. Στὴν ἐποχὴ μας, κατὰ τὴν ὁποία ἰσχυροποιοῦνται φονταμενταλιστικὲς ἀπόψεις ἄλλων θρησκευτῶν καί ἀντικοινωνικὲς τάσεις διαφόρων παραθρησκευτικῶν φαινομένων καί ἐπικίνδυνων σεκτῶν, ἡ διδασκαλία τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας, ἡ ὁποία διακρίνεται γιά τὴν ἀγάπη, τὴν ἀνεκτικότητα, τὴν εἰρηνικὴ διάθεση καί εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ φονταμενταλισμούς καί ρατσισμούς, θά βοηθήσει ἀρκούντως καί στήν κοινωνικὴ συνοχή. Στό θέμα αὐτό δέν πρέπει νά ἐπικρατοῦν οἱ ἀγκυλώσεις τοῦ παρελθόντος. Τό σχολεῖο καί ἡ σχολικὴ κοινότητα δέν εἶναι χώρος ἐπιβεβαίωσης καμίας πολιτικῆς συνθηματολογίας, τά σχολικά μαθήματα δέν μποροῦν νά διαχωρίζονται σέ «προοδευτικά» καί «συντηρητικά», οὔτε ἐπιτρέπεται ἡ διεξαγωγή ὁποιουδήποτε ἄτυπου δημοψηφίσματος φρονημάτων στήν πλάτη τῶν μαθητῶν, ὅπως ἐπιχειρήθηκε μέ τίς ὑποσχέσεις περὶ ἀναιτιολόγητης ἀπαλλαγῆς ἀπὸ αὐτό.

Μέ στόχο τὴν ἀναλυτικὴ παρουσίαση τῶν ὄσων ἀνωτέρω ἐτέθησαν, ἀποστέλλεται συνημμένως στήν παροῦσα ἐπιστολή καί ἡ ἀναλυτικὴ εἰσήγηση τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου κ.

Ἱεροθέου, ἔγκριτου ἐπιστήμονα θεολόγου καί συγγραφέα, πρὸς τὸν σκοπὸ ἢ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ὡς μητέρα καί πνευματικὴ τροφός, νὰ συμβάλει στὸν Ἐθνικὸ Διάλογο γιὰ τὴν παιδεία καί τὴ λήψη τῶν σχετικῶν ἀποφάσεων ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο σας, τὴ συνεργασία μὲ τὸ ὁποῖο ἄλλωστε ὡς πρὸς τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἐπιβάλλει καί ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ἄρθρο 9 παρ. 1 περ. ε' Ν. 590/1977). Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος προτίθεται νὰ συνεργαστεῖ περαιτέρω, στὴ βάση τῆς ἐπιστημονικῆς βελτίωσης τοῦ ὑπάρχοντος μαθήματος καί τῆς στήριξης τῶν καθηγητῶν του. Ἀντιτίθεται στὴν κατάργηση καί ἀντικατάστασή του ἀπὸ ἓνα μάθημα «γεωγραφίας τῶν θρησκείων» ἢ «θρησκευτικοῦ ἐγκυκλοπαιδισμοῦ» μὲ κάποια ἀπλῶς ἰδιαίτερη παρουσίαση τῆς παρουσίας τῆς Ὁρθόδοξης στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο. Ἡ ἰδέα τῆς ποσοτικῆς ἐξίσωσης τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς παράδοσης μὲ τίς ἄλλες θρησκευτικὲς παραδόσεις, ὥστε νὰ γίνῃ τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν «πολιτικὰ ὀρθότερο» κινεῖται μακρὰν τῶν νομικῶν δεσμεύσεων καί ἐκπαιδευτικῶν στόχων τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος (ἄρθρο 16 παρ. 2) καί τῆς κείμενης νομοθεσίας (ἄρθρα 1 Ν. 1566/1985, 1 παρ. 2 περ. γ' Ν. 4186/2013) σὲ χώρα μὲ ἰσχυρὰ πλειοψηφοῦντες τοὺς ὀρθόδοξους χριστιανούς, συγκεκριμένον πολιτιστικὸ κεφάλαιο καί δεδομένη θρησκευτικὴ ἱστορία καί συγχρονία τοῦ Λαοῦ μας.

Ἐν κατακλείδι ἡ Ἱερά Σύνοδος ἀποφάσισε ὡς πρότασή της πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, Ἑρευνας καί Θρησκευμάτων ὡς πρὸς τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, νὰ ἐπικεντρωθεῖ τὸ ἐνδιαφέρον στὸ ἰσχύον Πρόγραμμα Σπουδῶν μὲ τὴν δική του θεματικὴ μεθοδολογία, στὸ ὁποῖο ὅμως θὰ γίνουν μερικὲς βελτιώσεις, ἐντασσοντάς το στὰ σύγχρονα παιδευτικὰ δεδομένα, ὁπότε νὰ εἰσαχθοῦν σὲ κάθε βιβλίον -ὄχι σὲ κάθε μάθημα- μερικὰ κεφάλαια θρησκευτολογικά, ἀνάλογα μὲ τὴν θεματολογία τοῦ βιβλίου, ἀφοῦ ὅμως δοθεῖ προτεραιότητα στὴν ὀρθόδοξη παράδοση, τὴν ὁποία ἀκολουθεῖ ἡ πλειοψηφία τῶν ἐλλήνων πολιτῶν, ἀλλὰ καί νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς ἐφαρμογές καί τὰ καλά στοιχεῖα τοῦ Νέου Προγράμματος Σπουδῶν.

Μὲ τὴν πεποιθήση ὅτι θὰ ἀποδώσετε τὴν ἀρμόζουσα βαρῦτητα στὴ σαφῆ καί συγκεκριμένη πρόταση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀνταποκρινόμενος θετικά, σᾶς εὐχαριστοῦμε ἐκ τῶν προτέρων, εὐχόμενοι ὁ Θεὸς νὰ σᾶς εὐλογεῖ καί νὰ σᾶς ἐνισχύει στὰ εὐθυνοφόρα καθήκοντά σας».

Ἔτσι, μὲ ἀπόφαση τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου συγκροτήθηκε Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Μητροπολίτες Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου κ. Ἱερόθεο, Καστορίας κ. Σεραφεῖμ, Σερρών καί Νιγρίτης κ. Θεολόγο καί τὸν Νομικὸ Σύμβουλο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου κ. Θεόδωρο Παπαγεωργίου πού ἐπισκεφθήκαμε

τόν Ὑπουργό Παιδείας, Ἑρευνας καί Θρησκευμάτων κ. Νίκο Φίλη καί τοῦ ἐπιδώσαμε ἔγγραφο μέ τήν ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

Ἐγινε εὐρύτατη συζήτηση μεταξύ τῆς Ἐπιτροπῆς μας καί τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας, Ἑρευνας καί Θρησκευμάτων κ. Νικολάου Φίλη, παρόντων τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως Θρησκευμάτων κ. Γεωργίου Καλαϊτζή καί τοῦ Προέδρου τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς κ. Γερασίμου Κουζέλη, καί ἀπό τήν συζήτηση διεφάνη ὅτι ὑπάρχει διαφορετική ἀφετηρία καί προοπτική. Ἡ Ἱερά Σύνοδος ἀπεφάσισε νά προτείνει τήν παραμονή τοῦ ἰσχύοντος Προγράμματος Σπουδῶν καί νά γίνουν μερικές προσαρμογές, ὥστε τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν νά γίνη ὑποχρεωτικό γιά ὅλους, ἐκτός ἀπό ἐκείνους πού θέλουν νά ζητήσουν ἀπαλλαγή, καταγράφοντας ὁμως τούς λόγους τῆς ἀπαλλαγῆς, ἐνῶ τό Ὑπουργεῖο Παιδείας προτίθεται νά ἐφαρμόσῃ τό νέο Πρόγραμμα Σπουδῶν, στό ὁποῖο νά γίνουν μερικές βελτιώσεις.

Ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος θεώρησε ὅτι τό θέμα αὐτό εἶναι μεῖζον, γιατί συνδέεται μέ τήν θρησκευτική-ἐκκλησιαστική ἀγωγή τῶν μαθητῶν πού εἶναι ὀρθόδοξοι, καί γι' αὐτό ἀποφάσισε νά τό φέρῃ στήν Ἱεραρχία, ὥστε ἡ ἀπόφαση νά εἶναι ὑπεύθυνη καί συλλογική.

Ἐπομένως, ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἀρμόδια νά λάβῃ συγκεκριμένη ἀπόφαση γιά τό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν.

Ἡ συνθετική τῶν διαφορῶν ἀπόψεων ἀπόφαση τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου εἶναι:

«Νά ἐπικεντρωθῇ τό ἐνδιαφέρον στό τρέχον Πρόγραμμα μέ τήν δική του θεματική μεθοδολογία, στό ὁποῖο ὁμως νά γίνουν μερικές βελτιώσεις, ἐντάσσοντάς το στά σύγχρονα παιδευτικά δεδομένα, ὁπότε νά εἰσαχθοῦν σέ κάθε βιβλίο –ὄχι σέ κάθε μάθημα– μερικά κεφάλαια θρησκευσιολογικά, ἀνάλογα μέ τήν θεματολογία τοῦ βιβλίου, ἀφοῦ ὁμως δοθῇ προτεραιότητα στήν ὀρθόδοξη παράδοση, τήν ὁποία ἀκολουθεῖ ἡ πλειοψηφία τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν, ἀλλά καί νά χρησιμοποιηθοῦν ὡς ἐφαρμογές καί τά καλά στοιχεῖα τοῦ Νέου Προγράμματος Σπουδῶν».